

אגדת היום

עיונים ומחשבות סביב אגדות הגמרא בדף היומי

חולין ס | יצירת העשבים

שירת העשב היחיד

שתי דמויות מרתקות, שמופיעות בכמה מקומות בספרות חז"ל, נפגשות באגדה המיוחדת שלנו: "שר העולם" והעשב הקטן. האגדה, באופן ציורי, מספרת לנו את דבריהם – מהי השירה שאומר המלאך של העולם כולו, ומה אמרו העשבים בשעת בריאתם. כדי להבין את דבריהם, ניעזר דווקא בהגות מתקופות מאוחרות. נתחיל דווקא בקטן, המוכר לנו מעולם הטבע – העשב.

בפילוסופיה של דורנו התקבל העשב כמייצג של תפיסת ה"ריזום". ריזום פירושו קנה שורש (כגון דשא), שהולך ומסתעף ומצמיח צמחים חדשים. הריזום אינו מצמיח מערכת אורגנית אחת כמו העץ, אלא צמחים שונים ונפרדים זה מזה. זה אחד מהמושגים המייצגים את הפוסט-מודרניזם, אבל דימוי דומה מופיע כבר בחז"ל: "אין כל עשב ועשב שאין לו מזל ברקיע שמכה אותו ואומר לו גדל" (בראשית רבה י). לכל עשב יחיד יש כוח שמחיה אותו, שמצמיח אותו, נותן לו קיום. לפחות לפי אחת הדרכים להבין את המדרש הזה, נראה שלכל יחידה בעולם יש חיים עצמאיים משלה. איך זה יכול להיות? אנחנו מאמינים בה' שהוא אחד ושמו אחד, אנחנו מאמינים שכל הבריאה היא מערכת אחת. האמנם לכל פרט ופרט יש עולם נפרד? גם עניין זה נידון בפילוסופיה, וזה כבר קרה באזור תקופתם של חז"ל. הוגי ימי הביניים העלו טענה נגד המונותאיזם: העולם מורכב מריבוי של פרטים, ולכן לא ייתכן שיש לו א-ל אחד. כנגדם טענו ההוגים היהודים שממקור אחד יכול לצאת ריבוי. אחד ההסברים הוא שהקב"ה ברא את העולם אחד, והבריאה עצמה הלכה והתפצלה לפרטים מרובים (הרחיב בעניין המהר"ל, למשל, בנצח ישראל ג ואילך). כל הפרטים כולם יונקים משורש אלוקי אחד.

הקב"ה רוצה בקיומם של עשבים שונים, אבל אם הוא יופיע בעולם במלוא כבודו – ייצא עשב אחד, או כמה עשבים מאוחדים, הרי הקב"ה אחד הוא. לכן הוא מתרחק מהעולם, נותן אוטונומיה לבריאה, וכך מאפשר לגוונים שונים להופיע. הקב"ה ברא את יכולתם של האילנות להופיע בתור זנים שונים, "למינהו", ומכאן הלך עולם הצומח והסתעף יותר ויותר. הצמחים עושים זאת כביכול מעצמם; אם רבי נחמן מברסלב השתמש ב"שירת העשבים" כדימוי ציורי להאנשת העשבים, חז"ל משתמשים ב"קל וחומר" כדי לתאר את פעילות העצמאית של העשבים, כאילו הם תלמידי חכמים שחושבים בשכלם מה נכון לעשות, איך לקיים את מצוות ה' לעלות על הקרקע. התוצאה היא שהעשבים ממשיכים את מגמת הריבוי של העולם, עד כדי יצירת מרבדים שלמים של ישויות נפרדות. וזהו בדיוק רצון ה', שיופיעו כל העולמות האלה, ודווקא מתוך המגוון הרחב יהיה ה' אחד ושמו אחד.

כשדוד המלך מתאר במזמור "ברכי נפשי" את כל פרטי הבריאה (ותוך כדי התיאור גם מתפעל מהריבוי – "מה רבו מעשיך ה'"), הוא מסיים באמירה "ישמח ה' במעשיו". אפשר היה להגיע למסקנה שהבריאה התנתקה מהבורא. כל עץ נראה אחרת ממשנהו, כל עשב גדל לחוד, ובמקביל – כל אדם חי לעצמו, כל תת-זרם הופך למפלגה או תנועה עצמאית, עולם של ריבוי וניתוק. אכן, הבריאה שונה בזה מהבורא, כבודו הוא אחד – "יהי כבוד ה' לעולם", ואילו העולם מתפצל ל"מעשיו" הרבים. ובכל זאת יש קול פנימי בבריאה, "שר העולם", שיודע שזהו רצון ה' – שיופיעו כמה שיותר גוונים, כמה שיותר עולמות, וכל הריבוי הזה יממש את רצון ה'. שישמח ה' בניגון האחד העולה משירתו של כל עשב ועשב.

אמר רבי יהושע בן לוי: כל מעשה בראשית - בקומתן נבראו, בדעתן נבראו, בצביונם נבראו; שנאמר ויכולו השמים והארץ וכל צבאם, אל תקרי צבאם אלא: צביונם.

דרש רבי חנינא בר פפא: יהי כבוד ה' לעולם ישמח ה' במעשיו, פסוק זה, שר העולם אמרו; בשעה שאמר הקדוש ברוך הוא למינהו באילנות, נשאו דשאים קל וחומר בעצמן: אם רצונו של הקדוש ברוך הוא בערבוביא, למה אמר למינהו באילנות? ועוד ק"ו: ומה אילנות שאין דרכן לצאת בערבוביא, אמר הקדוש ברוך הוא למינהו, אנו על אחת כמה וכמה! מיד כל אחד ואחד יצא למינו.

פתח שר העולם ואמר: יהי כבוד ה' לעולם ישמח ה' במעשיו.